ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира,
Митрополита Київського і всієї України
Приватного акціонерного товариства "Вищий навчальний заклад
"МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ"

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті трагічних подій XX століття

(Україна у Другій світовій війні (1939 – 1945 рр.)

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск IX

Хмельницький
2015

Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті трагічних подій ХХ століття (Україна у Другій світовій війні (1939-1945рр.). // Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 9. – Хмельницький, 2015. – 228 с.

УДК 94(477).084.61
ББК 63.3(4Укр)
З 35

З 35 Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті трагічних подій ХХ століття (Україна у Другій світовій війні (1939 – 1945 рр.) : зб. наук. пр. Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : Вид-во Хмельниц. ін-ту МАУП, 2015. – Вип. 9. – 228 с.

У збірнику наукових праць вміщено статті XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції "Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті трагічних подій ХХ століття (Україна у Другій світовій війні (1939 – 1945 рр.)". Авторами статей розкрито такі проблеми: Друга світова війна: причини, перебіг, наслідки; історіографія та джерела з вивчення Другої світової війни (1939 – 1945 рр.); культура та освіта в Україні (1939 – 1945 рр.); правова система та державотворення в роки Другої світової війни; Церква в роки Другої світової війни; Поділля в роки української революції 1917 – 1920 рр.; Голодомор 1932–1933 років в Україні: причини, соціально-психологічні та демографічні наслідки, правова оцінка; національна політика в Україні в 20–40-х роках ХХ століття; депортація етнічних українців з Польщі; депортація кримських татар: причини, геополітичні наслідки; персоналії в історії України ХХ–ХХІ століття.

Редакційна колегія:

Головний редактор: Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту МАУП.

Члени редакційної колегії:

Авсієвич А.В., доктор філософії в галузі права; **Байдич В.Г.,** кандидат історичних наук, директор Державного архіву Хмельницької області; **Брицький П.П.,** доктор історичних наук, професор; **Гуменюк А.Ф.,** кандидат економічних наук, доцент; **Гундерук Л.М.,** кандидат психологічних наук, доцент; **Дацюк О.А.,** кандидат богослов'я; **Ковальчук Т.В.,** кандидат історичних наук; **Коцюк В.Д.,** кандидат історичних наук; **Літвін Ю.І.,** кандидат юридичних наук, доцент; **Олійник В.В.,** кандидат педагогічних наук, доцент; **Трембіцький А.М.,** кандидат історичних наук, старший науковий співробітник; **Парандій В.О.,** кандидат історичних наук (відповідальна за випуск).

Рецензенти:

Лозовий В.С., доктор історичних наук, професор (м. Київ)
Романюк І.М., доктор історичних наук, професор (м. Вінниця)

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Хмельницького інституту
Міжрегіональної Академії управління персоналом
(протокол № 10 від 30 листопада 2015 р.)

© Хмельницький інститут
Міжрегіональної Академії управління персоналом, 2015

Збереження національної ідеї та національної самосвідомості українського народу в контексті трагічних подій XX століття (Україна у Другій світовій війні (1939-1945рр.). // Збірник наукових праць Хмельницького інституту МАУП. – Випуск 9. – Хмельницький, 2015. – 228 с.

В. О. Парандій,
кандидат історичних наук
(м. Хмельницький)

ДЕРЖАВНИЙ ЦЕНТР УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939–1945 РР.)

Голова ДЦ УНР А. Лівицький, вітаючи українську спільноту з наступаючим Новим 1937 роком у новорічному посланні зазначив: “Ми переконані, що великі держави дійдуть до порозуміння і до усталення спільної мети – знищити нарешті московське гніздо. А знищити для добра держав цілого світу, для добра тих народів сходу, котрі всіх сил своїх добувають у боротьбі за власну державність”. І факт залишається фактом, ДЦ УНР “видержав на своїм становищі й – далі існує. А на випадок війни – це не байдужа справа”. І саме тепер “треба вміти і хотіти говорити про ці справи спокійно й розважно”, бо “інакше грубо заплатимо за це в хвилі, коли знову буде вирішуватися доля нації, а ми знову будемо розбиті й без ясної й здійснимої політичної програми”. Так, у 1937 р. писав Клим Обух (псевдонім громадсько-політичного діяча К. Трильовського), намагаючись докликатися до української політичної еміграції в Європі, в середовищі якої не було “плану щодо майбутніх подій” [21, с. 2] – Другої світової війни.

До теми майбутньої війни звертався і інший діяч ДЦ УНР В. Приходько (1937), який писав, що “нова велика війна наближається, що вона буде”, але українство “зовсім до цього моменту (цебто до війни) не готується, і тому стоїть безперечно на порозі чергової катастрофи, такої катастрофи, після якої можемо позбутися і тих надбань, що маємо нині”. І жаль, що ДЦ УНР не робить “поважних заходів в тій справі”, адже “час працює проти нас” і люди “доброї волі мусять негайно зійтись і договоритись, що і як треба робити”, і з цією метою “притягнути до праці всіх, що сидять десятками літ по чужих центрах та слідять за життям і роботою чужих

народів" [21, с. 2].

Так, задовго до початку війни ДЦ УНР проводив, у межах своїх можливостей, певну роботу в середовищі українських громадян, що були головною опорою, підтримували і співпрацювали з Державним Центром в еміграції. Українці створювали різні емігрантські інституції, що були об'єднані в Головній Українській Еміграційній Раді (Париж), яку очолював до 1940 р. О. Шульгин і, яка перебувала під впливом ДЦ УНР.

Координатором культурно-освітньої діяльності, правної опіки і допомогових акцій в осередках скупчення емігрантів у Польщі та Західній Україні була одна з найповажніших організацій українських емігрантів у передвоєнні роки, Український центральний комітет у Польщі, як громадська база ДЦ УНР. Значну допомогу ДЦ УНР у підготовці до майбутньої війни надавали Український науковий інститут у Варшаві, організація колишніх вояків Армії УНР (голова генерал В. Сальський) та інші.

Передбачаючи можливу окупацію Чехословаччини та Польщі, де знаходились основні інституції ДЦ УНР в екзилі, ще на початку 1938 р. було вирішено, а на початку 1939 р., підписано Головою ДЦ УНР А. Лівицьким документ, в якому йшлося, що коли лідери ДЦ УНР "знайдуться у таких обставинах, що не зможуть вільно діяти", відповідальність за подальшу його діяльність перебирає на себе уряд УНР у Парижі, а всі прерогативи Голови ДЦ УНР переходять до Глави уряду В. Прокоповича [19, с. 64]. Крім того, враховуючи наявну інформацію про можливий початок війни, в середині серпня 1939 р. усіх його діячів у Варшаві, повідомили про необхідність "за всяку ціну виїхати до нейтральної країни" [5; 13, с. 132], адже ДЦ УНР не вірив "у спроможність Польщі відбитися від німецького нападу", яка не вірила у можливість нападу з боку Німеччини чи СРСР [19, с. 65-66].

Початок Другої світової війни кардинально змінив становище ДЦ УНР в екзилі, адже окупаційною владою були ліквідовані всі його інституції, і радикально змінився політичний і суспільний статус визначних діячів ДЦ УНР та співробітників установ, які

співпрацювали з ним. У зв'язку з цими подіями В. Прокопович у жовтні 1939 р. "проголосив, що він тимчасово вступає у виконування обов'язків" Голови ДЦ УНР в екзилі і призначив новий уряд [12] під головуванням О. Шульгина, який за апробатою В. Прокоповича склав заяву про те, що у даному воєнному конфлікті ДЦ УНР "стоїть по боці західних альянсів" [19, с. 64]. Але всі намагання В. Прокоповича та О. Шульгина переконати Англію і Францію в доцільності орієнтуватися на допомогу українців у Другій світовій війні не знаходили в них розуміння і вони не погодилися на формування окремого українського легіону, через протидію польського еміграційного уряду в Лондоні і спротив СРСР, як члена антигітлерівської коаліції. ДЦ УНР у черговий раз не отримав підтримки своїх "союзників" і мав покладатися на власні сили. Вплив В. Прокоповича на ситуацію, в умовах, що склалися, був невисокий, адже в середовищі української політичної еміграції не було визначено ставлення до Німеччини, хоча й переважала необґрунтована думка, що у воєнному зіткненні двох держав може з'явитися перспектива відновлення УНР.

Проте Третій Рейх був вороже налаштований до ДЦ УНР через те, що його діячі підтримували західні держави [16]. ДЦ УНР робив спроби з'ясувати, які плани щодо України має гітлерівська Німеччина, але це дало негативні результати. Адже Гітлер не мав планів щодо підтримки боротьби українців за відновлення суверенної української держави, а планував перетворити Україну в колонію. Тому лідери ДЦ УНР намагались уникнути контактів з окупаційною владою, щоб мати можливість проводити незалежну політику, але це їм не вдалося. В цьому їм "допомогли" поляки, які "звернули увагу" німецької влади на те, що "вона наражається на небезпеку", якщо не знищить українського націоналістичного руху [31]. Організоване українське життя повільно ліквідовувалося.

Таким чином, не зважаючи на певні спроби діячів ДЦ УНР задуматись над питанням війни й українського ставлення до неї, початок Другої світової війни все ж був для українців несподіваним. ДЦ УНР обстоював необхідність орієнтації на західні демократії і навіть створив спеціальний комітет для мобілізації емігрантських сил

проти Німеччини [29, с. 78-79], але створити український еміграційний фонд не вдалося, адже директори Українського земельному банку і Центробанку боялися відповідальності перед польськими контролюючими органами і навіть не допускали думки, що вже за кілька днів мільйони українських громадян, що знаходились у банках Галичини дістануться більшовикам, а українська еміграція залишиться без грошей. Крім того, політична верхівка не мала одностайного плану дій, що призвело до трагічних наслідків, адже з наївності еліти української політичної верхівки, що залишилася в Галичині і вважала, що більшовики змінилися, загинули тисячі політичних діячів [25, с. 49-50].

Німеччина була незадоволена діяльністю голови ДЦ УНР А. Лівицького у Варшаві, навколо якого гуртувалися колишні урядовці УНР: Т. Боровець, М. Ковальський, М. Садовський, Л. Чикаленко та інші, які намагалися сформувати з українських емігрантів військові частини та повстанські загони, щоб започаткувати широкий рух проти радянської влади і німецьких окупантів. Так, у Холмі в листопаді 1939 р. відбулася нарада керівництва підпільної організації "Українське Національне Відродження", яка діяла під егідою ДЦ УНР і підтримувала державницьку сторону С. Петлюри. На нараді було прийнято рішення підготувати детальний план політично-мілітарної акції демократичних сил на території України на випадок війни, який передбачав перетворення УНВ у повстанську армію. Після доопрацювання плану військовим міністром генералом В. Сальським, Голова ДЦ УНР А. Лівицький на таємному засіданні 20 червня 1940 р. ухвалив його і призначив отамана, а згодом генерал-хорунжого Т. Боровця керівником усього підпілля УНР та командиром майбутньої повстанської Армії [8, с. 142]. Т. Боровець пішов в Україну, щоб заснувати свою базу, провести реорганізацію сил, озброїти УНВ і розпочати повстанську акцію проти німецької окупації [23]. У серпні 1940 р. Т. Боровець почав організаційну діяльність щодо створення руху опору "Вільне козацтво", яке в контексті ідейно-політичної засади ДЦ УНР переросло у військову формацію – "Поліська Січ".

Таким чином, ДЦ УНР започаткував збройну боротьбу в формаціях УПА проти окупантів України [12], а його Голова став "інспіратором і духово-стратегічним керівником його партизанських акцій" [26, с. 10].

Сучасний дослідник В. Джувага стверджує, що після окупації Польщі А. Лівицький за допомогою військового міністра УНР В. Сальського створив концепцію Української повстанської армії, яку в трохи адаптованій під місцеві реалії формі зумів втілити у життя Роман Шухевич [6]. Проте сучасні історики ставлять під сумнів те, що Т. Боровець діяв за повноваженням голови ДЦ УНР А. Лівицького, який затверджував план розгортання повстання з відновлення УНР, посилаючись на те, що поки не виявлено документів на підтвердження цих тез і ДЦ УНР навряд чи був спроможний на такі серйозні кроки. Так, П. Мірчук називає Т. Боровця членом ОУН [20, с. 256], а В. В'ятрович вважає, що на Волині "підпільних структур" уряду УНР "не могло бути, бо поляки вважалися союзником УНР" (*чому ж відбувалася "пацифікація" – В. П.*) і тому "не існувало жодної організаційної бази". На їх думку, А. Лівицький як досвідчений та обережний політик прекрасно це розумів і тому Т. Боровець творив власну мережу без жодної прив'язки до УНР, але використовував УНР для легітимізації своїх дії передусім у власних очах, а також тих, кого долучав до роботи [18, с. 1062]. Напевне їм варто дослухатися до слів А. Лівицького, який в 1948 р. у своїй промові на Першій Сесії УНР стверджував: "Ще не настав час викладати подробиці про ті інтимні зв'язки...", не час повідомляти назву організації та її членів [13, с. 140].

З початком війни всі українські установи були ліквідовані, а замість них у Польщі почав працювати визнаний і контрольований німецькою владою Український центральний комітет на чолі з В. Кубійовичем [19, с. 50]. Ця суспільно-громадська установа в 1939-1945 рр. репрезентувала майже всі ділянки українського життя, за винятком політичного. ДЦ УНР враховуючи те, що всі інші українські товариства й організації могли діяти тільки при УЦК, створив при ньому Українське освітнє товариство і Український допомоговий комітет, які допомагали українському населенню. Першим головою

УДК став колишній міністр уряду УНР Ю. Липа, але з огляду на його радикалізм і зміну поглядів був звільнений, його замінив офіцер Армії УНР А. Вовк. Узимку 1940 р. головою варшавського осередку УДК став офіцер Армії УНР підполковник М. Поготовка [24, с. 3], який "умів утримати разом різнорідну варшавську українську громаду" і особливо не входити в жодні переговори з німцями в політичних справах [17]. Його заступником став офіцер Армії УНР А. Крижанівський. Завдяки їх діяльності була відкрита міська торговельна школа з українською мовою навчання, українська початкова школа, при якій діяла їдальня та інтернат для немісцевих дітей [2, с. 71-72]. Але 31 березня 1940 р. шість вояків Армії Крайова вчинили напад на УДК у Варшаві, де важко поранили двірника та українку, випадкову відвідувачку, вбили секретаря і голову комітету М. Поготовка, побили чиновника комітету Денисенка [3, с. 52]. Відповідь на те, за що вбито стільки співпрацівників УДК, дає директива Львівської округи АК від 29 березня 1940 р., де зазначено, що в інтересі загальнодержавному негайна ліквідація українських осередків у Кракові й Варшаві, а також "терористичних диверсійних елементів" [1, с. 226]. Так "союзник" у черговий раз віддячив українцям за тривалу співпрацю, які після цих подій "жили у великому страху і побоювалися погрому" [31].

У жовтні-листопаді 1939 р. була утворена громадська організація – Українське національне об'єднання з осідком у Берліні (голова В. Кубійович), яке "було тільки толероване (*дозволене – В. П.*), але не визнане німецькою владою". УНО поряд з національно-виховною та культурно-освітньою працею відстоювало інтереси українських робітників, студентів і полонених. УНО мало своє "Українське видавництво" (кінець 1939 р.), що видавало українські книжки, журнали і газети. При його низових осередках працювали курси українознавства, німецької мови, народних танків, шоферські та санітарні, гуртки мистецької самодіяльності, бібліотеки і читальні. Під егідою УНО в Любліні на честь С. Петлюри влаштовано академію (27 червня 1940 р.), у ході якої Український національний хор "гарно відспівав стрілецькі й народні пісні" [4, с. 2].

Після створення УНО Український допомоговий комітет у Катовіце, який очолював колишній голова Ради Республіки І. Фещенко-Чопівський, трансформувався в обласну управу УНО (травень 1941 р. – серпень 1944 р.). Осередок УДК, а потім УНО в Соснівці (поблизу Катовіц) очолив сотник Армії УНР Б. Шевченко. Ці осередки дбали про безробітних українців; організували "Свято ялинки"; концерт-академію в честь Т. Шевченка (19 травня 1940); академію з приводу роковин паризької та ротердамської трагедій (16 червня 1940); влаштували звіт-академію колишніх 48 старшин і стрільців Армії УНР про їх роботу на користь української громади в присутності І. Фещенка-Чопівського.

У червні 1940 р. німці окупували Францію і тимчасовий Голова ДЦ УНР В. Прокопович із частиною уряду виїхав з Парижу до Віші, але вже наприкінці 1940 р. повернувся в Париж і повернув А. Лівицькому передані йому повноваження. Про це він у листі до А. Лівицького писав: "Шкода мені, що з моїх починань нічого не вийшло. Але ще більша шкода, що й Ви, як бачу, діяти неспроможні". Проте місцем перебування ДЦ УНР в екзилі все ж вважалася Франція [19, с. 65]. Після смерті В. Прокоповича (1942 р.), виконуючим обов'язки Глави уряду став А. Яковлів, який в 1944 р. удруге був обраний ректором УВУ.

Німецька влада наприкінці 1940 р., після того як голова ДЦ УНР А. Лівицький відмовився переїхати з родиною до Німеччини, "загострила статус його конфінування у Варшаві", а гестапо декілька разів робило обшуки в помешканні. Але він, не зважаючи на це, все ж декілька разів їздив до м. Холм, де зустрічався з єпископом Іларіоном (І. Огієнко) і головою відділення УДК С. Шрамченком, колишнім начальником морського Генштабу УНР. Виїжджав до Кракова, де обговорював з "ундівцями" і "бандерівцями" [19, с. 69] питання консолідації політичної еміграції. 22 червня 1941 р. брав участь у Всеукраїнській політичній конференції представників ДЦ УНР, ОУН(Б), УНДО, Союзу гетьманців-державників та інших політичних сил української еміграції (Краків), де була зроблена перша практична спроба створення всеукраїнського політичного центру – Українського

національного комітету, як платформи для об'єднання всіх національних сил. Однак, як згадував український діяч Д. Андрієвський, ця затія "не могла вдатися", адже була погано продумана і керівник УНК В. Горбовий проводив курс ОУН(Б) [15]. Не підтримали утворення УНК українські соціалісти, ОУН(М) і ФНЄ, які не мали "віри в тривність такого порозуміння" [25, с. 50].

30 червня 1941 р. у Львові групою С. Бандери без порозуміння з іншими членами УНК був проголошений Акт відновлення української Держави, що стало несподіванкою не тільки для гітлерівської Німеччини, але й для українських політичних діячів, що, на жаль, "виправдало сумніви тих, що не приступили" в УНК і призвело до автоматичного ліквідування УНК [25, с. 50]. Новообраний голова уряду (прем'єр-міністр Українського державного правління) й одночасно Керівник ресорту соціальних реформ Я. Стецько направив А. Лівицькому лист-звернення "з проханням дати підтримку відновлюваній державі для збереження тяглості традицій державності" [28, с. 202]. ДЦ УНР не заперечував і не підтримував Акту, адже йшлося про західноукраїнську владу, яка в майбутньому "мала підпорядкуватися всеукраїнському урядові в Києві", саме таким урядом себе вважав ДЦ УНР. Невдовзі нацисти ліквідували цей уряд, а 15 вересня 1941 р. Я. Стецько, С. Бандера та інші діячі були ув'язнені. Німеччина не бажала "чути про якийсь всеукраїнський уряд", а тим більше про ДЦ УНР [26, с. 9-10].

24 липня 1941 р. Рада Сеньйорів у Львові (голова К. Левицький, почесний голова митрополит А. Шептицький) проголосила себе головною національною організацією – Українською національною радою, яка мала стати провідним органом українського суспільства, сприяти організації господарського, культурного і суспільного життя. УНРада "мала дуже великі труднощі і перепони зі сторони німецьких чинників" [9, с. 2], адже її керівництво неодноразово зверталося до вищого керівництва Німеччини, з вимогою надання українському народові можливості нормального політичного, культурного і громадського життя, засуджувало політику розчленування українських земель. 3 березня

1942 р. митрополит А. Шептицький, припинив діяльність УНРади, зауваживши, що вона "припинюється до часу, коли буде змога відновити її" [9, с. 2].

Як продовжувач "традицій визвольних змагань і державного будівництва під проводом сл. пам. Симона Васильовича Петлюри покликано до життя" 5 жовтня 1941 р. Українську національну раду в Києві, яку очолив ректор Київського політехнічного інституту, професор М. Величківський. Основною її метою було "порядкування життям українського народу" [7, с. 97]. Враховуючи, що її завданням було виявити, пробудити, мобілізувати й організувати ті українські сили, які могли стати основою будівництва підвалин відновленої української державності, вона "взялася за будову основ державного життя без парад і декларацій" під гаслом "Держава – це сила, а силу будується, не декларується". За своєю структурою та платформою УНРада "нагадувала національну конституанту, а за своїм складом не була однопартійною формацією", до неї входили українські патріоти "з різних земель", різних переконань і політичних орієнтацій [11, с. 2].

Голова УНРади у Львові митрополит А. Шептицький визнав УНРаду в Києві "за тимчасову Конституанту і найвищим керівним органом виизвольно-державної політики в тодішніх умовинах українського життя". Голова ДЦ УНР А. Лівицький, зважаючи на "велике державно-політичне значення УНРади", прислав до її Президії свого представника – колишнього міністра юстиції М. Багринівського. УНРада організувала широкі вияви протесту проти окупантів і ініціювала підписання 14 січня 1942 р. Головою ДЦ УНР А. Лівицьким, Президентом УНРади у Києві М. Величківським, Президентом УНРади у Львові митрополитом А. Шептицьким, головою Генеральної Ради українських комбатантів ген. М. Омел'яновичем-Павленком і Вождем Українських Націоналістів А. Мельником [22, с. 30-33] "протестного меморіалу" до німецького уряду щодо захисту державних прав українського народу, "передаючи його рівночасно урядам нейтральних і альянтських країн", інформуючи їх про стан "повстансько-революційну боротьбу та широкий протинімецький спротив населення України" [19, с. 61]. В

цей же день М. Садовський в листі до В. Петріва писав, що середовище УНР вірить, що німці доручать створити український уряд саме їм, хоча справа йде до того, що "Україна буде такою, якою створять її німці" [27].

Зважаючи на всі ці події, ДЦ УНР зайняв однозначну політичну позицію й зосередив свою увагу на похідних групах, які направляв в окуповану Україну в ролі перекладачів та іншого допоміжного персоналу при німецьких військових частинах. Так, М. Садовський в листі від 23 жовтня 1941 р. до В. Петріва писав: "Вже багато наших людей, старшин і цивільних, відправили ми на звільнені наші землі. Старшини займають там головним чином становища комендантів поліції. Навіть ген. Омел'янович-Павленко (молодший) на Вінницьку округу є таким комендантом. Частина наших старшин є при німецькому війську в ролях перекладачів". Про те, як в Україні зустрічали провідників ДЦ УНР, згадує в листі до М. Садовського один з його підлеглих старшин: "В Україні значно відрадніші умовини, як ми собі уявляли. В Україні є фактично Україна і українці" [14].

Однак діяльність УНРади в Києві суперечила цілям окупантів і 27 листопада 1941 р. німецька влада в ультимативній формі "рекомендувала" їй згорнути "свою діяльність тихо, без ускладнень для німців та збурень в українському середовищі". В січні-лютому 1942 р. окупанти провели в Києві репресії, тому члени УНРади разом з М. Величківським перейшли в підпілля, де й працювали до середини 1943 р. "Недовго гомонів Київ відкрито пісню національного відродження", окупаційна влада відповіла жорстоким терором і вивезла мільйони українців на примусові роботи до Німеччини [30].

Зважаючи на події Другої світової війни і можливу окупацію Польщі більшовиками, А. Лівицький весною 1944 р. переселився до Ласка біля Лодзі, а згодом до Шадка, де перебував під постійним наглядом німців і продовжував свою працю. Зокрема, отримавши інформацію про історичний акт злуки і повстання 22 квітня 1944 р. у Львові – Всеукраїнської національної ради (голова М. Величківський), яка передбачала консолідацію українських сил у "світлі нової окупації

українських земель совєтськими військами" і своєю метою "ставить всебічну і невідступну боротьбу за конечне створення Української самостійної соборної держави", писав, що в "існуючій ситуації буде дуже важко, зокрема на міжнародному відтинку, успішно вести українську політичну акцію" [10, с. 2].

Не зовсім коректною є оцінка членом ОУН Я. Гайвасом ефективності дій ДЦ УНР у 1939–1945 рр. в Україні, "де власне було головне поле діяльності для табору УНР, за всі роки війни не було ні сліду його організованої діяльності. Не було планової організованої участі тих людей в українському житті країни, ні в культурній, ні в господарській, ні тим більше в політичній ділянці". А "ті нечисленні люди з того табору", "накликувалися на різні зв'язки" з ДЦ УНР, але це не мало "характеру організованої політичної роботи". ДЦ УНР все ж зробив досить багато і незаперечним є факт збереження "субстанції "во врем'я люте", що є "речовим контраргументом для таких та інших мальконтентів уряду УНР" [26, с. 12].

Таким чином, політика ДЦ УНР завжди була принциповою та категоричною, не змінилась вона і в роки Другої світової війни.

Можемо з впевненістю стверджувати, що в боротьбі за суверенність і соборність України ДЦ УНР в екзилі гідно виконав свою місію найвищого репрезентанта змагань за українську державність. Основним чинником його діяльності упродовж досліджуваного періоду було тверде переконання лідерів ДЦ УНР в екзилі та його прихильників у тому, що український народ бажає створити на своїй території соборну українську державу.

ДЦ УНР в екзилі, його інституції та створенні під його егідою громадсько-політичні осередки своєю діяльністю доводили міжнародній спільноті, що Україна хоча й була поневолена, але завжди прагнула до незалежності маючи глибокі демократичні традиції. Віра лідерів у неминучість поразки радянської тоталітарної системи, в майбутню державну незалежність українського народу не зраджувала їх і в найтяжчі часи, сприяла здійсненню споконвічної мрії усіх українців – проголошенню соборної держави Україна та входженню українців у світове співтовариство.

Список використаних джерел та літератури:

1. Siwicki Mikołaj. Dzieje konfliktów polsko-ukraińskich. Tom drugi / Mikołaj Siwicki. – Warszawa : [б. в.], 1992. – Т. 2. – 360 s.

2. Szagała R. Cmentarz Prawosławny na Woli w Warszawie. Groby ukraińskie. Przewodnik / Roman Szagała, Aleksander Kolańczuk. – Warszawa : [б. в.], 2002. – 132 s.

3. Torzecki R. Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej / Ryszard Torzecki. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1993. – 349 s.

4. "Е. О." З українського життя / Е. О. // Свобода (Нью-Йорк). – 1940. – Ч. 177. – 31 лип. – С. 2.

5. Андрій Лівицький (З нагоди 30-ліття смерти) // Новий шлях (Торонто). – 1984. – 15–22 груд.

6. Андрусяк Т. Українська національна рада / Т. Андрусяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: http://www.conference.osp-ua.info/materialy/text.php?m=unr-history (17.03.2012). – Назва з екрану.

7. Бойдуник О. На переломі: (Уривки спогадів) / Бойдуник Осип. – Париж : Націоналістичне вид-во в Європі, 1967. – 153 с.

8. Бульба-Боровець Т. Збройна боротьба України (1917–1950) / Тарас Бульба-Боровець // Повстанський рух отамана Тараса Бульби-Боровця: [дослідження, спогади, документи]. – Рівне : Азалія, 1998. – С. 131–152.

9. Городиський З. До історії повстання Всеукраїнської національної ради / Зенон Городиський // Свобода (Нью-Йорк). – 1984. – Ч. 168. – 1 верес. – С. 2.

10. Городиський З. До історії повстання Всеукраїнської національної ради / Зенон Городиський // Свобода (Нью-Йорк). – 1984. – Ч. 171. – 7 верес. – С. 2.

11. Городиський З. До історії повстання Всеукраїнської національної ради / Зенон Городиський // Свобода (Нью-Йорк). – 1984. – Ч. 166. – 30 серп. – С. 2.

12. Губський С. Створення та діяльність державного центру

УНР в екзилі (еміграції) 1920–1992 рр. як наочний приклад безперервності державотворчого процесу української нації / Сергій Губський [Електронний ресурс] // Українознавство. – 2004. – Ч. 3–4. – С. 137–140. – Режим доступу до вид.: http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=1916 (20.03.2012). – Назва з екрану.

13. Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі: Статті і матеріяли / За ред. Л. П. Винар і Н. Пазуняк. Ін-т дослідження модерної історії України. – Філядельфія ; К. ; Вашингтон : Фундація ім. С. Петлюри в США та ін. – 1993. – 494 с.

14. Державний Центр УНР на еміграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: http://www.history.org.ua/index.php?encyclop&termin= DC_UNR (17.03.2012). – Назва з екрану.

15. Доповідь В. Яблонського [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: http://www.niss.gov.ua/public/File/2012_table/0223_dop.pdf (17.03.2012). – Назва з екрану.

16. З українських земель під німецькою окупацією // Свобода (Нью-Йорк). – 1939. – Ч. 264. – 13 листоп. – С. 1.

17. Книш З. Б'є дванадцята. Спогади й матеріяли до діяння ОУН напередодні війни 1941 р. / Зиновій Книш [Електронний ресурс] // Режим доступу до інформ.: http://knysh.us.org.ua/bje12/r05.html (17.03.2012). – Назва з екрану.

18. Косик В. Бульба, Поліська Січ і початки УПА / В. Косик // Визвольний шлях (Лондон). – 1984. – № 9. – С. 1059–1070.

19. Лівицький М. А. ДЦ УНР в екзині між 1920 і 1940 роками / М. А. Лівицький. – Мюнхен ; Філадельфія : В-во Українське інформаційне Бюро, 1984. – 72 с.

20. Мірчук П. Українська Повстанська Армія : 1942–1952 / П. Мірчук. – Мюнхен : Книгозбірня "Просвіти", 1953. – 319 с.

21. Обух К. Чи готуємось до війни? (Дискусійно-інформаційна стаття, надіслана з Европи) / Клим Обух // Свобода (Нью-Йорк). – 1937. – Ч. 72. – 29 берез. – С. 2.

22. ОУН в 1942 році: документи. / Упорядн.: О. Веселова, О. Лисенко, І. Патриляк, В. Сергійчук. Відпов. ред. С. Кульчицький. – К. : Інститут історії України НАН України, 2006. – 243 с.

23. Плав'юк М. Україна – життя моє. Від селянського сина – до державника. У своїй державі / Микола Плав'юк [Електронний ресурс] // Режим доступу до інформ.: http://ukrlife.org/main/evshan/plaviuk8.htm (17.03.2012). – Назва з екрану.

24. Поготовко Михайло (21.11.189.-31.03.1944). Підполковник армії Української Народної Республіки // Наше слово (Варшава) – 2008. – № 44. – 2 листоп.

25. Політичне обличчя української еміграції (популярно-інформаційний нарис) / [Іван Кедрин] // Альманах Українського Народного Союзу (Нью-Йорк). – 1951. – С. 49–53.

26. Рудницький Я. ДЦ УНР в екзилі між 1941/1991/2 роками / Я. Рудницький. – Оттава : Вид. архівного комітету УНР, 1994. – 95 с.

27. Спроби відновлення української держави на початку Другої світової війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.:
http://www.referatcentral.org.ua/theory_state_law_load.php?id=58
(17.03.2012). – Назва з екрану.

28. Стецько Я. 30 червня 1941: проголошення відновлення державности України / Я. Стецько ; Ред.: І. Вараниця, Р. Малащук; Передм. Д. Донцова. – Торонто : "Гомін України", 1967. – 465 с. – (Політична бібліотека Ліги визволення України. – Ч. 26).

29. Україна в Другій світовій війні у документах [Текст] : збірник німецьких архівних матеріалів / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка, НАН України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського. – Львів, 1997. – Т. 2 / зібрав і впорядкував В. Косик ; Львівський держ. ун-т ім. І.Франка. – [Б. м.] : [б. в.], 1998. – 383 с.

30. Українська національна рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ.: http://uk.wikipedia.org/wiki/ (17.03.2012). – Назва з екрану.

31. Шагала Р. Український допомоговий комітет у Варшаві / Роман Шагала [Електронний ресурс] // Наше слово (Варшава). – 2012. – 27 квіт. – Режим доступу до вид.: http://nslowo.pl/content/view/199/99/ (29.04.2012). – Назва з екрану.